

เทศน์โปรดคุณแพพวง วรธนะกุล ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๙

อตมธรรม

เวลาฟังเทศน์กรุณาให้จิตอยู่กับตัว อย่าได้ส่งออกไปดูอารมณ์นั้นนี้ อย่าเสียดาย
อารมณ์ที่เคยคิดปรุงมาซึ่งไม่เกิดประโยชน์อะไรในเวลานี้ จงพยายามบรรจุธรรมนั้นเข้าสู่
ดวงใจ ใจนี้เคยแห้งผากจากธรรมเป็นเวลานาน เช่นเดียวกับสถานที่ป่าไม้ที่ใดก็ตามที่
แห้งผาก ไม่มีน้ำเป็นที่ชุ่มชื้นบ้างเลย สถานที่นั้นเป็นเชื้อไฟได้เร็ว แผลเผาไม้ทุกชนิด
ทุกลำเป็นทุกลำตายให้พินาศไปได้ เพราะความชุ่มชื้นไม่มี หน้าฝนไฟไม่ค่อยจะไหม้ที่
นั้นที่นี้ตามป่าเขาลำเนาไพร แต่หน้าแล้งไฟชอบไหม้ที่ต่างๆ แม้ที่สุดภายในวัดก็ไหม้ถ้า
แห้ง สถานที่แห่งไฟไหม้ได้ง่าย อย่างวัดป่าบ้านตาดเคยถูกไฟไหม้มาแล้วหลายหน นี้
เพราะความแห้งแล้งนั่นเอง

จิตใจแห้งแล้งจากธรรม ไม่มีธรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง ไม่มีธรรมเป็นเครื่องทำ
ความเย็น ไฟกิเลสตัณหาอาสวะย่อมก่อตัวขึ้นได้เร็ว อะไรผ่านเข้ามาเป็นไหม้และไหม้
หมดไม่มียกเว้น ไหม้ในสถานที่ใดสถานที่นั้นย่อมเสียหาย ก็เมื่อกิเลสตัณหาอาสวะไหม้
ภายในจิตใจ ทำไมจิตใจจะไม่เสียหาย แม้มีคุณค่าขนาดไหนก็อับเฉาไปได้ จนกระทั่ง
หาคุณค่าราคาไม่ได้ภายในใจ ดวงใจดวงที่ถูกไฟไหม้อยู่ตลอดเวลา นั้นแล จะลดคุณค่า
ของตัวลงอย่างน่าใจหาย สมบัติใดก็ตามที่ถูกไฟไหม้แล้ว ย่อมเสียหายมากน้อยไปตาม
ส่วนที่ถูกไฟไหม้ นอกจากเก็บไว้ในที่ปลอดภัยที่เขาเรียกว่า "ตู้นิรภัย" เช่นธนาคาร
ต่างๆ เขามีไว้ประจำ

เรามี "ตู้นิรภัย" บ้างหรือไม่ภายในจิตใจเวลานี้ ? หรือเปิดรับภัยอยู่ทั้งวันทั้งคืน
ยืน เดิน นั่ง นอน เปิดไม่หยุดไม่ถอยไม่มีอะไรเหลือหลอ ไม่คิดเสียดายใจที่มีคุณค่า
บ้างหรือ? นี่เป็นอุบายแห่งความคิดสั่งสอนตนเอง!

ที่จิตใจหาความผาสุกไม่ได้ก็เพราะถูกไฟกิเลสไหม้อยู่ตลอดเวลา "ไฟคือ ราคะ
คินา โทสะคินา โมหะคินา" ตาม อาทิตตปริยายสูตร ท่านแสดงไว้แล้วไม่มีอะไรที่จะ
นำสงสัย เป็นความถูกต้องมาตลอดกาล ถ้าเราไม่นำแง่แห่งธรรมที่ท่านแสดงไว้เวลานี้
เข้ามาสู่ตัว และเทียบเคียงเหตุผลตามหลักธรรมที่ท่านแสดงไว้เวลานั้น ก็พอมิทางพอ
จะหลบหลีกปลีกตัวหาที่ชุ่มเย็นได้ตามกาลเวลา ไม่ถูกไฟเหล่านี้ไหม้ไปเสียตลอดกาล
ดังที่ท่านทั้งหลายได้อุตสาหะมาบำเพ็ญในเวลานี้ก็ชื่อว่า "มาเสาะแสวงหาที่เก็บทรัพย์"

คือบุญ แสวงหา "ตู้นิรภัย" สร้างตู้นิรภัย เพื่อความปลอดภัยจากไฟทั้งสามกองอันเป็น กองใหญ่ๆทั้งสิ้น ไม่ให้เผาไหม้ไปเสียจนหมดตัวโดยไม่มีอะไรเหลือเลย

การดับไฟภายนอกก็เป็นความยากลำบาก ถ้าติดมากๆ ดีไม่ดี น้ำยังสู้มันไม่ได้! และหัวสูบลูกก็มักอุดตันอยู่เสมอ ถ้าไม่มีเครื่องเปิดบ้างไม่ได้! เดี่ยวดีกรรมบ้านช่องจะเห็น แต่ถ้าว่าน

ฉะนั้นการดับไฟภายในจึงต้องพยายามสั่งสมอบรมความดีโดยสม่ำเสมอ มีการ เจริญเมตตาภาวนาเป็นต้น เพื่อให้จิตใจสงบตัวรวมตัว สงบเย็นและมีกำลังมาก ควรแก่ การปราบปรามสิ่งที่เป็นภัยแก่จิตใจคือไฟดังที่กล่าวมาได้ดี

ขึ้นชื่อว่า "ไฟ" แล้วต้องร้อนทั้งนั้น แม้แต่ดอกของมันกระเด็นออกมาถูกตัวเรา ยังร้อนและเจ็บ ยิ่งถ้าปล่อยให้เผาทั้งคืนทั้งวันแล้วจะหาอะไรมาเหลือ ต้องไม่มีเหลือ แน่นนอนภายในจิตใจ!

ร่างกายของเราก็เหลือแต่ร่างกาย จิตใจก็เหลือ "สักแต่ว่ารู้" ไม่มีคุณค่าแฝงอยู่ ได้เลย เพราะถูกนำไปทุ่มเทให้กับไฟคือกิเลสเผาผลาญอยู่ตลอดเวลา รู้ก็รู้ไปด้วยทุกข์ ไม่ใช่รู้ไปด้วยความสบาย ไม่ใช่รู้ไปด้วยความเฉลียวฉลาดปราดเปรื่อง ความรู้อันนี้อยู่ ในใต้อำนาจแห่งความทุกข์ ให้ความทุกข์เหยียบย่ำทำลายอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นเหมือน ใจที่ไม่มีประโยชน์อะไรเลย

การสร้าง "จิตตภาวนา" ขึ้นโดยสม่ำเสมอด้วยความอุตสาหะพยายาม ความขยัน หมั่นเพียร นี่เป็นทางที่จะดับไฟภายในจิตใจของเรา ให้ปรากฏความร่มเย็นขึ้นมาโดย ลำดับได้ สิ่งที่ทำได้ สิ่งที่เป็นฐานะ คือคู่ควรแก่สัตว์โลกจะทำได้ พระพุทธเจ้าทรง แสดงไว้ทั้งสิ้น สิ่งที่ไม่เป็น "ฐานะ" คือเป็นไปไม่ได้ ก็ไม่ทรงนำมาสั่งสอนโลก

การที่นำมาสอนมากน้อยในบรรดาธรรมทั้งหลาย ล้วนแต่อยู่ในวิสัยของ "พุทธ บริษัท" จะพึงประพฤติปฏิบัติได้ ไม่ใช่พระพุทธเจ้าจะทรงสั่งสอนแบบสุมเตา

เราปฏิบัติพึงเห็นอรรถเห็นธรรมเป็นสำคัญและซาบซึ้งถึงใจ เช่นเดียวกับเรื่อง ที่เราขะเขย่งไม่ปรารถนาในความทุกข์ทั้งหลาย อันจะเกิดขึ้นทางกายและทางใจ เป็น สิ่งในโลกไม่พึงปรารถนาด้วยกัน ก็สิ่งใดที่จะพึงนำมาแกสิ่งที่ไม่พึงปรารถนานั้นนอกจาก ธรรม!

เมื่อได้ทราบโดยเหตุผลแล้วเช่นนี้ การบำเพ็ญธรรมจะยากหรือถ่วงนั้นไม่สำคัญ เพราะความปลงใจเชื่อ ความพอใจ และเหตุผลเป็นเครื่องบังคับอยู่แล้วให้ต้องทำ คน ต้องทำได้ตามกำลังของตน ความขี้เกียจ ใครจะไม่ขี้เกียจเพราะอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ตัวขี้เกียจ ไม่อยากทำในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ มีด้วยกันทุกคน ความขี้เกียจต้องขึ้นหน้า

เสมอ แต่ความซื่อเกียจไม่ใช่ธรรมที่จะยังบุคคลให้พ้นจากทุกข์ เป็นสิ่งที่จะทำให้หัวใจ
ประมาท และลุ่มจมลงไปโดยลำดับ ตามอำนาจของกิเลสจอมโกหกปกคลุมเท่านั้น

พระพุทธเจ้าท่านก็เคยมีมาแล้ว แต่ทำไมพระองค์จึงมีความสามารถนอกเหนือ
สิ่งที่เคยกดถ่วงจิตใจนี้ได้ เราควรนำเข้ามาเทียบเคียงแล้วยึดหลักของท่านไว้เป็นคติ
เตือนใจ เวลาความเกียจคร้านอ่อนแอเกิดขึ้นจะมีทางพอสู้กันบ้าง ไม่หมอบราบไปที
เดียว ยากก็ทำไป!

ถ้าเราเห็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์จริง การแก้ทุกข์ก็ต้องถือเป็นของสำคัญ ไม่เช่นนั้นสิ่ง
ที่เราชะแหยง สิ่งที่เราเกลียดกลัวนั้น จะไม่พ้นจากการเจอกันตลอดไปจนได้ จะหาทาง
หลบหลีกปลีกตัวด้วยความคิดเฉย ๆ โดยไม่มีการกระทำหรือแก้ไขตัดแปลงยอมเป็นไป
ไม่ได้

เพราะฉะนั้นสิ่งใดที่ควรแก้การทำด้วยวิธีใด จะยากหรือง่าย เราต้องทำตามวิธี
นั้น ๆ ซึ่งเป็นทางถอดถอนสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาออกจากจิตใจ

เรานี้เป็น "หนึ่ง" ด้วยกันทุกคน พูดถึงเรื่องการเกิดตายแล้ว พูดถึงเรื่องความ
ทุกข์ในระหว่างภพนั้น ๆ จนกระทั่งบัดนี้ เป็น "หนึ่ง" ด้วยกันทุกคน ไม่มีใครเป็น "สอง"
รองลงไป! เพราะต่างคนต่างเกิด ต่างคนต่างทุกข์ ต่างคนต่างเป็นมาอย่างนั้นด้วยกัน
ภพน้อยภพใหญ่ ทุกข์น้อยทุกข์ใหญ่ ทุกข์มาด้วยกัน ไม่มีใครจะนำภพชาติมาแข่งขัน
กันได้เพราะมีมากด้วยกัน ความทุกข์ก็มีเต็มกายเต็มใจเช่นเดียวกัน เรานำมาแข่งขันกัน
ไม่ได้ ที่ท่านเรียกว่า "หนึ่งด้วยกัน" พวกเรานี้ได้คะแนน "เอก" ด้วยกัน มันได้แบบนี้

ที่นี้ควรให้ "เอก" ด้วยจิต "เอก" ด้วยธรรม ! เรื่องกองทุกข์ความทรมาณนี้เคย
"เอก" มาด้วยกันแล้ว ไม่มีใครจะสามารถอาจหาญนำมาแข่งขันกันได้ ว่าใครมีทุกข์มาก
น้อยกว่ากันอย่างไรบ้าง เพราะมีเหมือน ๆ กัน พอ ๆ กัน

ขึ้นชื่อว่า "กิเลส" เป็นผู้นำทาง เป็นผู้จุดลากแล้ว เป็นผู้พาเดินแล้ว ต้องเดินไป
เพื่อความเป็นทุกข์มากขึ้นโดยลำดับเช่นเดียวกันหมด ถ้าหากว่าเราจะขียนยอมเชื่อ
กิเลสอยู่ร่ำไปแล้ว เราก็จะต้องได้รับความทุกข์เพราะอำนาจของกิเลสร่ำไป เรื่อยไป ไม่
มีเบื้องปลายว่าเมื่อไรเราจะพ้นจากกองทุกข์นี้ได้ ถ้าเราไม่ฝืน!

การฝืนกิเลสเป็นเรื่องของธรรม ฝืนด้วยเหตุด้วยผลของเราที่ทราบแล้วว่า สิ่งนั้น
เป็นภัย สิ่งนั้นเป็นทุกข์ จะต้องแก้ด้วยวิธีนี้ แก้ด้วยวิธีนั้น วิธีใดที่ถูกต้องในการแก้กิเลส
แก้กองทุกข์เราต้องนำมาใช้ จะยากหรือง่ายไม่สำคัญ เช่นเดียวกับเครื่องมือทำงาน จะ
หนักหรือเบา นายช่างต้องยกมาทำหีบมาทำทั้งนั้น ถึงวาระงานใดที่จะต้องทำด้วย

เครื่องมือใด หนักก็ต้องยกเอาขึ้นมาทำ เบาก็ต้องเอามาทำ จนสิ่งที่ต้องการนั้นสำเร็จ ล่วงไปโดยลำดับ ถึงขั้นสำเร็จอันสมบูรณ์

นี่เครื่องมือที่จะบำเพ็ญเพื่อแก้กิเลสตัณหาอาสวะ ที่จะปลูกสร้างจิตใจขึ้นให้ เป็นรากเป็นฐาน เป็นตัวเป็นตนขึ้นมาอย่างแท้จริง ก็จะต้องสร้างด้วยเครื่องมือคือ "ธรรม" ธรรมที่เป็นเครื่องมือมีหลายประเภทที่เราจะต้องนำมาใช้ในเวลานั้น ๆ บางกาลบางเวลา จิตใจไม่ถูกกิเลสยั่วเย้า ไม่ถูกกิเลสก่อวุ่นให้ฟุ้งซ่านรำคาญมากนัก การแก้ไขด้วยการ ฝ่าฝืนการปราบปรามกันก็ไม่หนักมือเท่าไร การใช้สติปัญญาอันเป็นเครื่องมือก็ไม่หนัก มาก อากาการแห่งการกระทำโดยทำต่าง ๆ ก็ไม่หนักมาก เช่น นั่งนานไม่นานไม่สำคัญ เดินนานไม่นานไม่สำคัญ การพิจารณานานไม่นานก็ไม่ค่อยสำคัญ เพราะงานยังไม่ สำคัญ

เมื่อจิตถูกกิเลสก่อวุ่นวายมากจนหาที่ปลงที่วางไม่ได้ กาลนั้นเราจะอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ขึ้นชื่อว่าความเพียรแล้วมีเท่าใดต้องทุ่มเทลงเพื่อต่อสู้กันในเวลานั้น เป็นก็เป็น ตายก็ตาย ไม่ยอมแพ้ไม่ยอมถอย นอกจากตายเสียเท่านั้นเพราะมันสุดวิสัย สติปัญญา มีเท่าไรจะต้องนำมาใช้ในเวลานั้น หนักก็ต้องใช้ ลำบากยากเย็นเข็ญใจขนาดไหนก็ต้อง ใช้ ทุกข์ขนาดไหนเพราะความเพียรก็ต้องนำมาใช้ ทุกข์เพราะความเพียรไม่เป็นไร ทุกข์ เพราะกิเลสนี้พิลึก จมแล้วหาวันผุดวันโผล่หน้าขึ้นมาไม่ได้ ส่วนทุกข์ด้วยการประกอบ ความพากเพียรนี้เราทราบ ทุกข์ทางกายเราก็ทราบ เช่น นั่งนานเดินนานเราทราบ อุบายวิธีต่าง ๆ ที่เราคิดค้นขึ้นมาเพื่อต่อสู้กับกิเลสประเภทต่าง ๆ เป็นความยากลำบาก เพียงไรก็ทราบ แต่ผลที่ปรากฏขึ้นมาจากความยากลำบากเพราะความเพียรนี้ นั้นเป็น ความสุขความอัศจรรย์และความเยียบคายของใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่เราพึงหวังพึงปรารถนา กัน อยู่แล้วนี่

เมื่อมีเหตุมีผลเป็นเครื่องเทียบเคียงกันอยู่เสมอ และมีเครื่องตอบรับกันอยู่ เรื่อย ๆ อย่างนี้ แม้จะลำบากเพียงไรก็พอตะเกียกตะกายไปได้ด้วยกัน ถ้าจะมีแต่ความ ลำบากอย่างเดียว ไม่มีผลคือความสุขความสบายเป็นเครื่องตอบแทนเลย ใครก็เป็นไป ไม่ได้ในโลกนี้ อย่าว่าแต่คนเราสามัญธรรมดาเลย แม้พระพุทธเจ้าก็ตรัสรู้ขึ้นมาไม่ได้ สวากอรรหัตตอรหันต์ที่เราเปล่งวาจาหรืออุทิศน้ำใจต่อท่านว่า "พุทธัง ธรรมัง สงฆ์ สรรณัง คจฺ จามิ" ก็ไม่ปรากฏมีในโลกเลย

ความจริงมันก็ต้องมีจังหวะมีโอกาสที่จะพอสู้กันได้ คนเราสำคัญที่ความ พยายาม เหตุผลอย่าปล่อยวางสำหรับนักธรรมะ ถ้าเหตุผลวางไปเมื่อไรกิเลสจะแหลม คมเข้ามาทุกที ถ้าความเพียรจิตจางกิเลสต้องเค็ม ถ้าความเพียรเข้มแข็ง สติปัญญาเข้ม

แข็ง ก็เลสจะค่อยจางลงไป ๆ เพราะกิเลสกลัวธรรมเท่านั้นไม่กลัวอะไรในโลกนี้ ธรรมเท่านั้นเป็นเครื่องปราบกิเลส

ธรรมก็ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา!

"ศรัทธา" ความเชื่อต่อผลที่พระพุทธเจ้าทรงได้รับแล้ว และประกาศธรรมสอนโลกว่าเป็น "นียยานิกธรรม" จริงๆ นี่เป็นศรัทธาความเชื่อ แม้เราเองเมื่อประพฤติปฏิบัติดังที่พระองค์สอนไว้ ก็แน่ใจว่าจะต้องได้รับผลเป็นที่พึงพอใจโดยลำดับ นี่ศรัทธา

"วิริยะ" คือความพากเพียร ทำอะไรก็ทำด้วยความพากเพียรแล้วดีทั้งนั้น ไม่ว่ากิจนอกการใน ถ้ามีความพากเพียรเป็นเครื่องสนับสนุน ต้องสำเร็จและสวยงามน่าดูน่าชม

"สติ" เป็นสิ่งสำคัญที่คอยกำกับงานนั้นๆ ไม่ให้พลังผลผลิตพลาดไปได้

"สมาธิ" มีความมุ่งมั่นต่อกิจการของตน ไม่หวั่นไหวคลอนแคลน เอาจนถึงขั้นสำเร็จ นี่เรียกว่า "สมาธิในทางเหตุ", ส่วน "สมาธิในทางผล" ปรากฏขึ้นมาเป็นความแน่วแน่มั่นคงของจิต เป็นความสุขความสบายเกิดขึ้นจากเหตุ คือความมั่นคงในการกระทำ ไม่ออกแวกคลอนแคลน ไม่เอนเอียง ตั้งหน้าตั้งตาทำจริงๆ นี่คือสมาธิฝ่ายเหตุ สมาธิฝ่ายผลคือความสงบของใจ จนกระทั่งเป็น "เอกัคคตา" ที่ท่านเรียกว่า มีอารมณ์เป็นอันเดียวเท่านั้น ไม่มีอะไรเข้ามาพัวพัน

"ปัญญา" คือความสอดส่องมองทะลุไปหมด อะไรๆ ก็ตามต้องใช้ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญสอดส่องมองดูเหตุการณ์ หน้าที่การงานอันนั้นจะได้ผลเสียหายหรือผลสมบูรณ์อย่างไรบ้าง ต้องอาศัยปัญญาพิจารณา บวก ลบ คูณ ทหาร ไปในตัว นี่แหละธรรมที่จะยังบุคคลให้พ้นจากทุกข์ไปได้โดยลำดับ

ไม่ว่ากิจการงานอะไรที่จะสำเร็จสมบูรณ์ไปได้ ประการหนึ่งท่านก็เรียกว่า "อิทธิบาทสี่" นั่นก็เป็นสิ่งสำคัญพอๆ กับธรรมหมวดที่กล่าวมาแล้ว คือ

(๑) **ฉันทะ** เราพอใจกับอะไร ฉันทะพอใจกับกิเลส มันก็เป็นกิเลสขึ้นมา คนมีความพอใจในสิ่งใด ย่อมเสาะแสวงหาในสิ่งนั้น ต้องเป็น "นั่น" ขึ้นมา แต่ "อิทธิบาทสี่" นี้มิได้หมายถึงความต่ำทรามเช่นนั้น หมายถึงความดีที่จะให้เป็นผลสำเร็จขึ้นมาตามความมุ่งหวัง ท่านเรียกว่า "อิทธิบาท" คือสิ่งที่จะทำให้สำเร็จตามความมุ่งหวัง ไม่สุดวิสัยของมนุษย์ที่จะพึงทำได้ "ฉันทะ" มีความพอใจ

(๒) **วิริยะ** ความพากเพียร

(๓) จิตตะ ใฝ่ใจ ไม่ให้ห่างเหินกับกิจการที่ทำ

(๔) วิมังสา คือปัญญา ความเฉลียวฉลาดรอบตัว รวมแล้วก็เป็นอันเดียวกัน คือ
เพื่องานและผลงานอันเดียวกัน

นี่แหละธรรมที่จะสร้างมนุษย์ให้เป็นมนุษย์สมบูรณ์แบบ ที่จะสร้างจิตใจให้มีราก
มีฐาน สร้างหน้าที่การงานให้เป็นชั้นเป็นอัน เป็นสัดเป็นส่วน มีกฎมีระเบียบ มีขนบ
ประเพณีอันดีงาม

สำหรับตนเองผู้บำเพ็ญในธรรมทั้งหลาย ไม่ให้ปนเกลียวกับหลักธรรมที่ท่าน
สอนไว้นี้ เมื่อจิตใจมีความเป็นไปกับธรรมดังที่กล่าวแล้วก็ชื่อว่า "จิตใจมีอารักขา" คือ
ธรรมรักษา ธรรมเป็นเครื่องรักษาจิตใจ ใจย่อมมีความเจริญขึ้นเรื่อย ๆ สิ่งที่เคยเป็นภัย
ต่อจิตใจก็ค่อยจางลงไป ๆ ใจที่เคยอภัพอับเฉามาเป็นเวลานาน ก็เพียงอับเฉาเท่านั้น
ไม่ใช่จิตฉิบหายไปจนหาอะไรคิดอะไรรู้ไม่ได้ เมื่อถูกชำระด้วยความ پاکเพียรวิธี
ต่าง ๆ ย่อมจะมีความผ่องใส มีความสงบเย็นใจ มีความสุขความสบายขึ้นมา เพราะ
ข้าศึกห่างไกลออกไปด้วยการชำระจิตของผู้มี "ความเพียร"

นี่เป็นกุญแจดอกสำคัญ ที่จะไขสิ่งที่พึงปรารถนาทั้งหลายให้สำเร็จขึ้นมาโดย
สมบูรณ์ได้ ไม่ใช่เพียงความคิดความต้องการเฉย ๆ โดยมีความท้อแท้อ่อนแอเป็น
เครื่องฉุดลากเอาไว้ ไม่ให้ดำเนินงานนั้น ๆ เป็นไปโดยสมบูรณ์

เราจะทำอะไรคิดอะไรก็ตาม อย่าลืมพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาของพวกเรา การ
กระทำทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าเมื่อเกิดความท้อแท้อ่อนแอขึ้นมา ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า
พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยความ پاکเพียรในธรรมที่กล่าวมานี้ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ
ปัญญานี้แล หรือตรัสรู้ด้วยอะไรถ้าไม่ใช่ด้วยธรรมเหล่านี้

เราจะเอาอะไรมาบำรุงจิตใจของตน มาส่งเสริมจิตใจของตนให้เป็นความสุข
ความเจริญ อย่างน้อยก็เป็น "ศิษย์ที่มีครู" ถ้าไม่ใช่ธรรมดังที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ
และทรงรู้เหตุรู้ผลมาแล้วนี้ ไม่มีทางอื่นเป็นที่น่าดำเนินเลย

คำว่า "ธมฺมํ สรณํ คจฺจามิ" เกิดขึ้นมาได้ด้วยเหตุใด ถ้าไม่เกิดขึ้นได้ด้วยธรรม
ทั้ง ๕ ประการนี้ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา นี้ไม่มีทางเกิดขึ้นได้ "ธมฺมํ สรณํ
คจฺจามิ" เกิดขึ้นได้ด้วยเหตุนี้เอง เกิดขึ้นจากพระพุทธเจ้าผู้มีธรรมทั้ง ๕ ประการนี้
ประจำพระองค์

"สงฺฆํ สรณํ คจฺจามิ" ก็ไปในแนวเดียวกัน พระสงฆ์สาวกทั้งหลายไม่ใช่ผู้อ่อน
แอท้อถอย แม้จะออกมาจากสกุลใดๆ ก็ตาม ตั้งแต่พระราชามหากษัตริย์ลงมาพ่อค้า
เศรษฐี กุฎุมพี ถึงบุคคลธรรมดา เมื่อก้าวเข้าสู่ความเป็น "พุทธชินรส" ที่ปรากฏใน

พระพุทธศาสนาแล้ว เป็นผู้พร้อมด้วยความเพียรทั้งนั้น เพราะฉะนั้นความเพียรจึงเป็น
ธรรมสำคัญมาก ที่จะยกฐานะของจิตใจบุคคลให้ขึ้นสู่ระดับสูงโดยลำดับ

สรุปความแล้วเรียกว่า ธรรมห้าประการ คือ "ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา"
นี้แหละสามารถยกจิตใจแม้จะลุ่มจมลงขนาดไหนก็ตาม ถ้าได้ยกธรรมทั้งห้านี้มาเป็น
เครื่องพยุงแล้ว ต้องดีดขึ้นมาโดยลำดับ จนถึงความพ้นทุกข์ได้โดยไม่สงสัย

อิทธิบาททั้งสี่ก็พึงทราบว่าเป็นธรรมเกี่ยวโยงกัน นี้แหละธรรมที่จะยกฐานะของ
จิตใจให้สูงส่ง ไม่ได้ถูกกดถ่วงเหมือนอย่างสิ่งที่เคยกดถ่วงอยู่ภายในใจของสัตว์โลก

ท่านเดินจงกรม บางองค์ฝ่าเท้าแตก นั่น! ฟังซิ เพียรหรือไม่เพียรขนาดฝ่าเท้า
แตก บางองค์ไม่นอนตลอดไตรมาสคือสามเดือนจนจักษุแตกบอด เช่นพระจักษุบาล
เป็นต้น ท่านลำบากไหมท่านประกอบความเพียร

เราพิจารณาดูซิ เราไม่ถึงกับให้ตาแตกขนาดนั้น ขนาดกิเลสทุนทุรายหาที่หลบ
ที่ซ่อนก็ยังดี อย่าให้กิเลสมันเรววนป่วนเปี้ยนไปหมด ทั้งทางหู ทางตา ทางจมูก ทางลิ้น
ทางกาย ทางใจ มีแต่เรื่องของกิเลสป่วนเปี้ยนไปหมด หาดัวหาตนหาอรรถหาธรรมภายใน
ใจไม่มีเลย แล้วเราจะหาความร่มเย็นมาจากไหนพอเป็นกำลังเพื่อตัดกิเลสซึ่งเคย
เป็นใหญ่เป็นโตภายในจิตใจของเรา จึงต้องอาศัยหลักธรรมที่กล่าวนี้ให้แนบสนิทติดกับ
ใจ อย่ารักอันใดยิ่งกว่าธรรมนี้ซึ่งเป็นเครื่องแก้กิเลสให้กับใจ อันเป็นที่รักที่สงวนอย่าง
ยิ่งในชีวิตของเรา พอได้มีอิสระขึ้นไปโดยลำดับ

ใจอิสระกับใจที่หมอบอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส อันไหนดี ?

คนเราที่หมอบอยู่ใต้อำนาจของเขาไม่มีอิสระภาพในตนเลย กับคนที่มีอิสระเสรี
คนไหนดี?

จิตใจที่หมอบอยู่กับกิเลสตัณหาอาสวะทั้งหลายมาเป็นเวลานาน ถ้าเรายังไม่เบื่อ
พอยุ่แล้ว เราจะต้องหมอบราบไปเรื่อย ๆ ถ้าหากมีความเบื่อความพอ ความอดทนา
ระอาใจ ความเห็นโทษของสิ่งเหล่านี้บ้าง ก็จะมีทางต่อสู้ และสู้กันด้วยวิธีการต่างๆ
สุดท้ายก็มาลงในธรรมห้าข้อที่เป็นเครื่องมืออันสำคัญ กำราบปราบปรามกิเลสทั้งหลาย
เหล่านี้ให้แหลกละเอียดไปได้

สนามรบของผู้ปฏิบัติคือสถานที่ใด ? เช่น ท่านเดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนาหาม
รุ่งหามค่ำ ท่านเอาอะไร "เป็นสนามรบ" เป็นสถานที่พิจารณา ?

ในหลักธรรมท่านสอนว่า "สังขธรรมทั้งสี่" "สังขธรรมทั้งสี่" นั้นมีอยู่ในที่ใด ถ้าไม่มี
อยู่ภายในกายในจิตของมนุษย์เรานี้ เราก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง เราเดินจงกรม นั่งสมาธิ

ภาวนา เพื่อหาอรรถาหารธรรม เราจะหาที่ตรงไหน ? ถ้าไม่หาใน "สังขธรรม" การหาในสังขธรรมหาอย่างไร ?

ทุกข์ก็ทราบแล้วว่าทุกข์ มันเกิดขึ้นในกายในจิตของบุคคลและสัตว์ สัตว์เขาไม่รู้เรื่องวิธีปฏิบัติแก้ไข แต่เรารู้วิธีแก้ไข คำว่า "ทุกข์" เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแล้วหรือ ? เกิดขึ้นในกายก็ไม่ใช่สิ่งที่พึงปรารถนาเลย กายอยู่เป็นปกติสุขก็ตาม ถ้าทุกข์เกิดขึ้นจะมีความระส่ำระสาย อากัปกริยาจะไม่น่าดูเลย ถ้ามันเกิดขึ้นมากๆ ยิ่งดูไม่ได้ จิตใจที่มีความทุกข์เกิดขึ้นมากๆ มันน่าดูแล้วหรือ? แสดงมาทางใดเป็นภัยไปหมด คือระบายนทุกข์ด้วยอาการต่างนั้น ความจริงเป็นการเพิ่มทุกข์ขึ้นทั้งนั้นโดยเจ้าตัวไม่ทราบเลย คนที่มีความทุกข์มากจึงต้องระบายออกในท่าต่างๆ ดังที่เราทราบกัน นั้นเขาถือว่าเป็นทางระบายออกแห่งทุกข์ แต่ความจริงแล้วเป็นการสั่งสมหรือส่งเสริมทุกข์ให้มากขึ้น เป็นความเข้าใจเฉยๆ ว่าตนระบายทุกข์ออก คนอื่นเดือดร้อนกันแทบตาย เพราะความดูต่ำว่ากล่าวแสดงกิริยาอาการที่ไม่ดีไม่งาม ออกมาจากของไม่ดีไม่งามซึ่งมีอยู่ภายในใจของตน เมื่อระบายออกไปที่ตรงไหนมันก็เดือดร้อนที่ตรงนั้น สกปรกไปด้วยกันหมด

เรื่องความทุกข์เกิดขึ้นมาเพราะเหตุใด เราค้นหาสาเหตุ นี้แหละคือสังขธรรมข้อหนึ่ง

เราทราบแล้วว่าทุกข์ เราจะแก้ด้วยวิธีใดถ้าไม่แก้สาเหตุที่เป็นเครื่องผลิตทุกข์ขึ้นมา คือ "สมุทัย" "สมุทัย" คืออะไร คือ "กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา" นี้ส่วนใหญ่ท่านเรียกว่า "สมุทัย" ความอยากในสิ่งที่ตนรักใคร่ ความเกลียดในสิ่งที่ตนไม่ชอบ แล้วให้เกิดทุกข์ขึ้นมา เหล่านี้ล้วนแต่เรื่องของ "สมุทัย"

ความคิดความปรุงอันใดที่จะเป็นเครื่องสั่งสมกิเลส เป็นเครื่องสั่งสมทุกข์ขึ้นมา ท่านเรียกว่า "สมุทัย" ทั้งนั้น เป็นกึ่งเป็นก้านแตกแขนงออกไปจากไม้ต้นเดียว คือใจนี้แหละ

ความโกรธ ความโลภ ความหลง ราคะ โทสะ โมหะ รากเหง้าของมันจริงๆ อยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ใจ มันฝังอยู่ที่ใจนี้ทั้งนั้นไม่ได้ฝังอยู่ที่ไหน เราพิจารณาค้นคว้าเข้าไปภายในร่างกายเราแล้ว ก็ย้อนเขามาหาใจ มันคิดมันปรุงเรื่องอะไร ปรุงทั้งวันทั้งคืน ปรุงแต่เรื่องความทุกข์ความร้อนให้ตนและผู้อื่นจนหาที่ดับไม่ได้ ท่านจึงสอนให้ใช้สติปัญญาพิจารณาตรวจตราความคิดความปรุงของตน มันหวงในชั้นนี้หวงไปอะไร เกิดมาแล้วจะไม่มีป่าช้าเหมือนโลกทั้งหลายเขาหรือ? ถึงได้หวงได้หวงนัก แล้วจะสำเร็จประโยชน์ไหม? ความหวงของเราสำเร็จไหม? มันจะไม่กลายเป็น "ยมปิณฑุ น ลภติ ตมปิ ทุก"

ซึ่" ขึ้นอีกหรือ? ปรารถนาเมื่อไม่สมหวังแล้ว "มันจะเกิดความทุกข์" ขึ้นมาภายในหัวใจ
อีก ท่านจึงไม่ให้ปรารถนา ท่านให้พิจารณาตามความจริง

รูปขันธ์นี้ มันตั้งขึ้นมาแล้วเพื่อจะแตกไป ไม่ใช่เพื่ออื่นใด ตั้งเพื่อแตกไปเราก็
ทราบ ถ้าพิจารณาทางด้านปัญญาหาที่ขัดแย้งไม่ได้ เมื่อหาที่ขัดแย้งไม่ได้แล้วจะไปหวง
ห้ามมันทำไม ทราบด้วยปัญญาแล้วก็วางไว้ตามความจริงของรูปขันธ์ ที่มันกำลังจะแตก
หรือมันทรงอยู่ ก็ทราบว่ามันทรงอยู่เพื่อจะแตกจะสลายไปทำเดี๋ยวเท่านั้น โลกอันนี้มี
ปาฐาเต็มไปหมดทุกตัวสัตว์ทุกบุคคล เราสงสัยปาฐาที่ไหนจึงไม่ยอมตาย?

ถ้าเราพิจารณาตามหลักธรรมนี้แล้วเราจะไม่สงสัยปาฐา และเราจะไม่สงสัยตัว
ของเราว่าจะไม่ตาย เมื่อเราไม่สงสัยว่าเราไม่ตายแล้วเราก็ไม่หวั่น เราทราบชัดภายใน
จิตใจเราแล้วปล่อยวาง เพราะเรื่องความตายเป็นหลักธรรมชาติห้ามไม่ได้ ปลดปล่อย
ลงตามหลักธรรมชาติของมัน จะลงที่ไหนก็ให้ลงไป ดินเป็นดิน น้ำเป็นน้ำ ลมเป็นลม
ไฟเป็นไฟ ไปตามสภาพ

ผู้รู้ให้เป็นผู้รู้ อย่าไปหลงเอาน้ำ เอาไฟ เอาลม มาเป็นตน มันเป็นกาฝาก แล้วก็
มากัดมาไชเกี่ยวของอยู่กับจิตใจเราให้เดือดร้อนไปด้วย เพราะนั่นไม่ใช่เรา แต่เรารู้ว่า
เป็นเรา มันก็เกิดความทุกข์มากัดมาไชเรานี้แหละ

เวทนาก็เหมือนกัน ความสุขความทุกข์เราเคยปรากฏมาตั้งแต่วันเกิดจนกระทั่ง
บัดนี้ ไม่ว่าสุขทางกาย ทุกข์ทางกาย สุขทางใจ ทุกข์ทางใจ มันก็เป็นเรื่อง อนิจจัง ทุกข์
อนตตา เหมือนกัน มันเกิดมาเพื่อดับไป ๆ ขึ้นชื่อว่า "สมมุติ" แล้วไม่มีอะไรจริงถาวร
ที่จะคงเส้นคงวาอยู่ได้

มันทุกข์ที่ตรงไหนเวทนา? เวทนาในร่างกายเราพอพิจารณาได้ ปัญญายังพอ
สอดส่องมองทะลุไปได้ ทุกข์ภายในใจนี่สำคัญ ทุกข์ภายในกายแล้ว เกิดทุกข์ภายในใจ
ขึ้นมาอีก ก็เพราะเรื่องของสมุทัย คือเรื่องของกิเลสตัวเดียวเท่านั้นแหละ หลอกคน
หลอกสัตว์โลกให้ลุ่มหลงไปตาม จงให้ทราบชัดเจน การพิจารณาร่างกายก็เพื่อจะแก้
ความลุ่มหลงของตนที่สำคัญว่า "กายนี้เป็นตน"

การพิจารณาเวทนา คือทุกข์เวทนา สุขเวทนา ก็เพื่อจะลบล้างทุกข์เวทนาเหล่านี้
ที่สำคัญว่าเป็นตนออกจากใจ ให้ต่างอันต่างจริง เวทนาให้เป็นเวทนา เราให้เป็นเรา คือ
ความรู้ อย่างนำมาคละเคล้ากันมันเป็นไปไม่ได้ เพราะอันหนึ่งเป็นอันหนึ่ง จะมารวมเป็น
อวัยวะเดียวกันได้อย่างไร เช่น คนสองคนมารวมเป็นคนเดียวได้หรือ คนคนเดียวมันก็
หนักพอแล้ว เอา ๒ คน ๓ คน ๔ คน ๕ คน มาแบก มันยิ่งหนักไปไม่ได้เลย แบกรูป
แล้วก็แบกเวทนา แบกสัญญา แบกสังขาร แบกวิญญาณ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นของหนัก

ด้วยอุปาทาน แล้วทีนี้ผลที่จะสะท้อนกลับมาจะมาไหน ? ถ้าไม่มีใจซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบนี้ จะต้องรับทุกข์แต่ผู้เดียว ทั้งๆ ที่ไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากการถือนั้นเลย เรายังจะฝืนไปยึดถืออยู่หรือ? นี่การพิจารณาทุกขเวทนาให้เห็นตามความเป็นจริงของมัน

เอ้า สัญญาความจำ จำได้เท่าไรลืมเท่านั้น เมื่อต้องการก็คิดขึ้นมาใหม่จำใหม่ แล้วก็ลืมไป ลืมไปเรื่อยๆ จำได้แล้วหลงลืม "สัญญา วาสส วิมฺมุหฺติ" พระพุทธเจ้าสอนไว้แล้วหาที่แย้งที่ตรงไหน สัญญาเป็นของไม่แน่นอน จำได้ก็หลงลืมไป "สัญญา อนิจฺจา" แน่ะ! ท่านก็บอกแล้ว คำว่า "อนิจฺจา" นั้นมีแต่ท่านสวดให้คนตายฟังว่า "อนิจฺจา วต สุขฺขารา" เรายังจะมาสวดมาเสกมาสรรเราให้เป็นคนขึ้นมา ที่ๆ ไหนให้เป็นเรา เอามาทั้งชั้นนี้ทำอย่างนี้ว่าเป็นเราได้อย่างไร! มันเป็นอนิจฺจา "อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา"

ให้พิจารณาด้วยปัญญา แยกแยะกันให้เห็นละเอียดลออ เราไม่ต้องกลัวตาย ความตายไม่มีในจิตเรา อย่าหาเรื่องกลัวมาหลอกจิต เป็นการโกหกตัวเอง แล้วก่อความทุกข์ขึ้นมาโดยไม่เกิดประโยชน์อะไร เรียกว่า "ฝืนธรรม" คือความจริงของพระพุทธเจ้า ใครเชื่อพระพุทธเจ้าแล้วอย่าฝืนความจริง พิจารณาให้เห็นตามความจริงด้วยอำนาจของปัญญาของตนนั้นแล ผู้นั้นแหละชื่อว่า "พุทธํ สรณํ คจฺฉามิ" อย่างแท้จริง ไม่ใช่พูดแต่ปาก ให้เห็นอยู่ภายในใจด้วย พร้อมทั้งความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้แล้วอย่างไร สอนไว้ในวงของมวลสัตว์ เราก็เป็นมวลสัตว์โลกคนหนึ่ง ในจำนวนแห่งมวลสัตว์โลกทั้งหลาย ทำไมเราจะไม่ทราบตามความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้แล้วที่มีอยู่โดยสมบูรณ์

ภายในตัวของเราคือสังขารทั้งสี่ "สังขาร" ฟังซิ คือความปรุง มันจริงพอเชื่อถือได้เมื่อไร! มันปรุงมันแต่งมันเสกขึ้นมาทั้งนั้น ปรุงรูปนี้ขึ้นมา รูปนั้นขึ้นมา จากสิ่งนั้น สิ่งนี้ เช่น รูปตุ๊กตา เป็นต้น เดี่ยวก็แตก นี่ความปรุงก็เหมือนกัน ปรุงดีปรุงชั่วปรุงอะไรมา ก็มาหลอกตนเองนี้แหละไม่หลอกที่ไหน เพราะจิตมันเจ้าจอมโง่ อะไรๆ มาหลอกมันก็เชื่อหมดจะว่ายังไง มันนำหลอกมันก็หลอกนะซิ

ถ้ามีปัญหาแฝงอยู่ด้วยคอยสกัดกั้นไว้ อะไรเข้ามาก็กลั่นก็กรองด้วยดีแล้ว แม้สังขารจะปรุงก็ร้อยก็พันครั้งในวินาทีหนึ่งก็ตาม มันจะหมุนรอบตัวอยู่ที่ร้อยก็พันครั้ง เช่นเดียวกัน โดยทางปัญญาอะไรจะมาหลอกได้! สังขารก็ทราบแล้วว่าสังขาร ความรู้คือใจก็ทราบแล้วว่าเป็นใจ จะไปหลงเขาทำไม เขาเกิดมาจากตัวเองไปตื่นเขาทำไม สังขารเหล่านี้มันเป็นเงา

วิญญานก็เหมือนกัน มันเย็บ ๆ ๆ ๆ เวลาเมื่อไรมาสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็ไปปรับทราบที่จิต จิตก็ปรุงแต่งขึ้นมาด้วยสังขาร ด้วยสัญญา เอ้า

หลอกขึ้นมามีขึ้นมา หาดตัวจริงไม่ได้! ก็หลอกขึ้นมาหลงอารมณ์ของตัวเองอยู่ทั้งวันทั้งคืน แล้วก็ความหลงอารมณ์นั้นแลให้เป็นที่ขึ้นมา เป็นผลแห่งความหลง เราไม่เห็นโทษของมันที่ตรงนี้จะเห็นที่ตรงไหน!

การเรียน "สังขธรรม" ไม่เรียนที่ตรงนี้รู้ที่ตรงนี้จะรู้ที่ตรงไหน ไล่เสียงเข้าไปอย่างละเอียดลออ ก็ตลบตบทวนไม่สำคัญ สำคัญที่ความเข้าใจด้วยปัญญาอย่างแจ่มแจ้งแล้ว ไม่ต้องบอก อุปาทานแม้จะไม่ใหญ่โตยิ่งกว่าภูเขา มันจะขาดสะบั้นลงไปไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย

เมื่อถูกไล่ต้อนเข้าไปด้วยปัญญาแล้วมันไม่ไปไหน ก็จะเข้าถ้าใหญ่ นั่นแหละที่เรียกว่า "คฺุหาสยํ" มันเข้ามาหาจิต ดีเข้าไปด้วยปัญญา ด้วย "อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา" นี้มันเป็นเงา ๆ ๆ ตัวจริง ๆ อยู่ที่ไหน? ไล่เข้าไปหาดัวจริง มันจริงอยู่ที่จิต รวมตัวอยู่ที่จิต นอกนั้นเป็นเงาของมัน ตื่นรูป ตื่นเวทนา ตื่นสัญญา ตื่นสังขาร ตื่นวิญญาณ หลงรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

พอปัญญาสอดส่องมองทะลุไปหมดแล้ว มันก็วิ่งเข้าไปสู่ภายในคือจิต ไปรวมอยู่ที่จิตดวงเดียว ถ้าจิตไม่โง่เสียเท่านั้นจิตก็ย้อนเข้ามาพิจารณาตรงนั่นเอง คือจิตนั่นแหละ!

มันวิ่งเข้าไปหลบซ่อนอยู่ในจิต ต้องย้อนเข้าไปทำลายในจิตเลย มันวิ่งเข้าไปหลบซ่อนในที่นั้นแล้ว โจรผู้นั้นแหละมันจะยิงหัวเราออกมา เอ้า! มันเข้าไปหลบซ่อนอยู่ในตีกิโดร้านไตรคาแพงเท่าใดก็ตาม ระเบิดขว้างเข้าไป มันพังทลายจนหมด โจรก็ตาย! เอ้า! อันนั้นมันจะฉิบหายก็ให้ฉิบหายไป เรายังมีชีวิตอยู่เราทำได้สร้างได้ ขอเราอย่าตายไปด้วยกัน นี่ก็เหมือนกันฟาดฟันมันลงไป! กิเลสอย่างละเอียดเข้ารวมอยู่ในจิต

พิจารณาเป็นกอง อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ด้วยกัน เพราะกิเลสเหล่านี้มันเป็นตัวสมมุติ ฟาดฟันให้มันแตกกระจายไปจากจิตนั้น เมื่อแตกกระจายลงไปแล้ว เอ้า! จิตจะฉิบหายก็ให้รู้กัน แต่จิตมิได้ฉิบหายนี้! เพราะจิตไม่มีปาฐา จิตเป็น "อมต" โดยธรรมชาติแม้ยังมีกิเลส

พอกิเลสทั้งมวลสลายไปหมดแล้ว ท่านเรียกว่า "พันฺภย ราคะคฺุณา โทสะคฺุณา โมหคฺุณา" หมด เมื่อน้ำอมตรมรสาดลงที่ตรงนั้นเรียกบวฺุ! กิเลสไม่มีอะไรเหลือเลย

สิ่งที่เหลือก็คือความบริสุทธิ์ เมื่อจิตบริสุทธิ์เต็มที่แล้ว นั่นแหละคือความสุขเต็มที่ มีอยู่ที่ตรงนั้น งานอะไรต้องยุติกันที่ตรงนั้น ท่านว่า "วุสิตฺติ พุรฺหมจฺริยํ กตฺติ กรณียํ"

นาปริ อิตถตตยาติ ปชานาติ" "เสร็จกิจหรือพรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่จะทำให้ยิ่งกว่านี้อีกไม่มี!"

กิจอื่นใดก็ตามที่จะทำให้ยิ่งกว่านี้อีกไม่มี! เพราะความรู้ชอบชอบชิตโดยสมบูรณ์แล้ว นี่คือที่สุดแห่งทุกข์มาสุดกันที่ตรงนี้!

ยอดแห่งธรรมก็อยู่ที่ใจดวงที่บริสุทธิ์นี้ "พุทฺธ ธมฺมํ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ" ที่เรากล่าวถึงน้อมระลึกถึงท่าน รวมเข้าในธรรมชาติที่บริสุทธิ์นี้หมด นึกถึงพระพุทธเจ้ากับอันนี้เลยเป็นอันเดียวกัน พุทฺโธ ธมฺโม สังฺโฆ ในหลักธรรมชาติแท้ ได้แก่ความบริสุทธิ์ล้วน ๆ

ที่นี้เรื่องปัญหาว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปนานแล้วเท่านั้นปีเท่านั้นเดือน นิพพานในสถานที่นั้นที่นี้ ย่อมหมดปัญหาโดยประการทั้งปวง เพราะหลักธรรมชาติที่เป็นพุทธะ ธรรมะ สังฆะ แท้อยู่ที่ใจของตน เป็นสมบัติอันล้ำค่าอยู่ภายในใจอันนั้นนั้นใจ อันนั้นนั้นนั้น หมดปัญหา!

พระพุทธเจ้านิพพานไปไหน? รูปร่างเฉย ๆ สลายไปตามธรรมชาติของรูปขันธ์ อันนั้นเช่นเดียวกับธาตุขันธ์ทั่วไป สถานที่นั้นที่นี้ตามสมมุตินิยม แต่ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ "พุทฺโธ" ทั้งดวงนั้นไม่ได้ฉิบหายไม่ได้ตาย ไม่มีกาลไม่มีสถานที่เข้าไปเหยียบย่ำทำลายเลย นั่นแลคือ "พุทธะ" แท้ นั่นแลที่เราอ้างถึง "พุทฺธ ธมฺมํ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ"

ธรรมชาตินั้นจะสูญไปไหน ให้เห็นชัด ๆ คือให้เห็นภายในจิตใจของตน เอาอันนี้เป็นหลักฐานพยาน ธรรมชาตินี้เมื่อถึงขั้นบริสุทธิ์เต็มที่แล้ว อันนี้แลได้เป็นหลักฐานพยานอย่างเต็มภูมิทีเดียว เมื่ออันนี้ไม่สูญอันนี้เป็นอย่างไร อันนั้นก็เป็นอย่างนั้น เมื่ออันนี้ไม่สูญ อันนั้นสูญได้อย่างไร เป็นธรรมอันเดียวกัน

นั่นแหละบรรดาพระสาวกอรหันต์ท่านเมื่อได้เข้าถึงธรรมประเภทนี้แล้ว อยู่ที่ไหนท่านก็อยู่กับธรรม อยู่กับ "พุทธะ ธรรมะ สังฆะ" ได้เฝ้าพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา อกาลิโก หมดความหวั่นไหว เพราะน้ำอมนตธรรมปราบไฟราคะตัณหาภายในจิตใจจนราบเรียบลงไปเลยไม่มีอะไรเหลือ "เตสํ วุปสโม สุโข ความระงับดับเสียซึ่งสังขารทั้งหลายเป็นความสุขอย่างยิ่ง!"

สังขารธรรมภายในใจ สังขารที่เป็นตัว "สมุทัย" นี้แหละระงับดับไปหมดถึงบรมสุข ก็บรมสุขที่กล่าวมาทั้งหมดนี้มีอยู่ในสถานที่ใด ทั้งฝ่ายเหตุฝ่ายผล ทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่วมีกับเราทุกท่านที่รู้ ๆ อยู่เวลานี้ ธรรมชาตินี้รู้แน่เป็นสิ่งที่ควรอย่างยิ่งแก่ธรรมทั้งหลาย จนถึง "วิสุทธิตถธรรม" คือความบริสุทธิ์ ไม่มีอะไรนอกเหนือไปจากความรู้

ขอให้ข้าราชการตีความรู้นี้ให้พ้นจากสิ่งกีดขวาง หรือกีดขี่บังคับทั้งหลายออกไปโดยลำดับๆเถิด คำว่า “นิพพาน” จะไปถามหาว่าอยู่ที่ไหน เมื่อถึงจิตบริสุทธิ์แล้วจะหมดปัญหาโดยประการทั้งปวง

การแสดงธรรมก็เห็นว่าสมควร